

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І
ПСИХОЛОГІЇ

Кафедра психології освіти

**Навчально-наукова лабораторія
педагогіки і психології вищої школи**

Т. В. Дуткевич

**Психологія конфліктності студентів педагогічних
спеціальностей**

Монографія

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ
2021

УДК 159.9:316.77,159.9:37.015.3

ББК 88Я73

Д-79

Дуткевич Тетяна Вікторівна
Психологія конфліктності студентів педагогічних спеціальностей.
Монографія

*Рекомендовано до друку вченою радою
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
протокол № 10 від 29 жовтня 2020 року*

Рецензенти:

Співак Л.М. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Кучинська І.О. – доктор педагогічних наук, професор, професор, завідувач кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Савицька О.В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У монографії шляхом теоретико-емпіричного дослідження охарактеризовано явище конфліктності майбутніх учителів з погляду його функцій, чинників, складових; запропоновано методика формування конструктивної конфліктності студентів педагогічних спеціальностей. Монографію адресовано фахівцям у галузі конфліктології, викладачам, психологам і студентам закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
Розділ 1. Поняття та вікові особливості конфліктності майбутніх учителів..	10
1.1.Психологічний зміст поняття конфліктності	10
1.2.Динаміка суперечностей як джерела конфліктності студентів упродовж їх навчання у закладі вищої освіти.....	19
Висновки до розділу 1	27
Список використаних джерел до розділу 1	30
Розділ 2. Функціональна спрямованість міжособистісного конфлікту серед студентів.....	33
2.1.Розвивальне значення міжособистісного конфлікту серед студентів ...	33
2.2.Цінності як предмет конфліктів між студентами	41
2.4.Конфлікт і формування педагогічного мислення студентів.....	47
Висновки до розділу 2	58
Список використаних джерел до розділу 2	60
Розділ 3. Конфліктна поведінка студентів та її психологічні чинники	65
3.1. Стили конфліктної поведінки та їх поширеність серед студентів	65
3.2.Динамічні особливості конфліктної поведінки майбутніх учителів	75
3.3.Емпіричне дослідження психологічних чинників конфліктної поведінки студентів.....	79
Методика дослідження	79
Стили гумору	82
Психологічний конструкт «Я-інші».....	94
Акцентуації особистості.....	107
3.4.Загальна характеристика впливу психологічних чинників на конфліктну поведінку студентів.....	117
Висновки до розділу 3	120
Список використаних джерел до розділу 3	124
Розділ 4. Складові конструктивної конфліктності студентів	130

4.1. Морально-ціннісна спрямованість	130
4.2. Образ міжособистісного конфлікту	133
4.3. Аналіз міжособистісного конфлікту	146
4.2. Комунікативно-мовленнєва гнучкість	151
Висновки до розділу 4	160
Список використаних джерел до розділу 4	162
Розділ 5. Формування конструктивної конфліктності у майбутніх педагогів	169
5.2. Поняття і основні засади формування конструктивної конфліктності у майбутніх педагогів	169
5.1. Емпіричне дослідження вихідного стану сформованості конструктивної конфліктності у майбутніх учителів.....	179
5.2. Психолого-методичні особливості проекту «Школа конструктивної конфліктності» та аналіз результатів його впровадження.....	203
Висновки до розділу 5	219
Список використаних джерел до розділу 5	222
ПІСЛЯМОВА.....	226
ДОДАТКИ.....	232
Додаток А. Приклади опису конфліктності у художній літературі.....	232
Додаток А.1. Г.Х.Андерсен «Що не зробить старий – все гаразд!» (фрагмент).....	232
Додаток А.2. А.П.Чехов «Людина у футлярі» (фрагмент)	233
Додаток Б. Анкета «Діагностика суперечностей входження у професію» (авторська розробка)	235
Додаток В. Психодіагностичні методики до розділу 3	237
Додаток В. 1. Методика визначення стилів поведінки у конфлікті Томаса- Кілмена.....	237
Додаток В.2. Опитувальник «Моя поведінка у конфлікті» (авторська розробка)	241

Додаток В.3. Бланк опитування за методикою Шмішека «Акцентуації особистості».....	242
Додаток Д. Психодіагностичні методики до розділу 5	244
Додаток Д.1. Анкета «Мої цінності у конфлікті» (авторська розробка)...	244
Додаток Д.2. Опитувальник «Визначення схильності до девіантної поведінки» (А.Н.Орел): шкала схильності до подолання норм і правил.	244
Додаток Д.3. Анкета «Моє уявлення про конфлікт» (авторська розробка)	246
Додаток Д.4. Вивчення здатності до самоуправління у спілкуванні.....	248
Додаток Д.5. Субтест на основі LАВ (Language Aptitude Battery) П.Пімслера, тесту Д.Векслера.	249
Додаток Е. Приклади описів конфліктів, наданих студентами.....	252
Додаток Є. Приклади аналізу конфліктів, проведеного студентами.....	258

Умовні скорочення

ЗВО – заклад вищої освіти;

ОС – освітній ступінь.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Особливою прикметою сучасних змін у системі вищої освіти є розуміння професійності як такої, що невіддільно пов'язана з високим рівнем загальної і професійної культури та інтелекту фахівця, а не лише із його спеціальними знаннями, вміннями, навичками. Важливою фаховою компетентністю майбутнього вчителя є його здатність до ефективного педагогічного спілкування, у тому числі і в умовах конфліктних стосунків.

Система традиційної педагогічної освіти, на жаль, недостатньо готує майбутніх учителів до роботи з управління конфліктами, насамперед, міжособистісними, що досить розповсюджені у шкільному середовищі. Державним Стандартом підготовки фахівців педагогічних спеціальностей не передбачено навчального курсу з конфліктології. А під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу студенти хоча й отримують мінімум необхідних знань, але не встигають набути складних й чисельних умінь і навичок, необхідних, як для попередження, так і для залагодження конфліктів. Зважаючи на доволі широкий та різнобарвний спектр конфліктних явищ, на їх проникнення у різні сфери нашого життя, робота з управління ними є складною задачею для фахівця з педагогічною освітою. Є всі підстави вважати, що сьогодні назріло питання про необхідність психологічного обґрунтування спеціальної роботи у закладі вищої освіти у напрямку конфліктологічної підготовки майбутніх учителів.

У сучасній конфліктологічній науці склався погляд, згідно із яким конфлікти у різних сферах суспільного життя слугують одним з механізмів розвитку суспільства, вдосконалення людських взаємин, підвищення рівня міжособистісної взаємодії. Низкою відомих психологів переконливо показано провідну роль конфліктності особистості у зміні вікових фаз, періодів, етапів її психічного розвитку. З цього приводу варто згадати епігенетичну концепцію Е.Еріксона, в якій кожна з восьми фаз розвитку

особистості відзначається своїми суперечностями і своїм глобальним конфліктом, від вирішення якого залежить прогноз подальшого розвитку. На думку іншого відомого психолога – Д.Б.Ельконіна, механізмом зміни вікових періодів розвитку особистості слугує конфлікт між мотиваційною і операційною складовими діяльності. Згачну увагу суперечностям у контексті розвитку особистості приділяв класик української психології Г.С.Костюк, який вважав особливо важливими зіткнення між новими потребами, цілями, прагненнями, з одного боку, та досягнутим людиною рівнем оволодіння засобами, що необхідні для їх задоволення, з іншого. Наприклад, унаслідок появи комунікативної потреби дитина оволодіває мовленням як засобом спілкування з довколишніми. Вчений також відзначав суперечності між стабільністю (стійкістю) та мінливістю (пластичністю), між досягнутим рівнем психічного розвитку індивіда і образом його життя, між перспективними й близькими цілями.

Водночас, конфлікти можуть мати і серйозні негативні наслідки. Хоча саме явище конфлікту носить об'єктивний та закономірний характер, але його перебіг, дія на учасників значною мірою залежить від їх психологічних особливостей, рівня їх особистісного розвитку. Відтак основні зусилля фахівців, що займаються різними аспектами конфліктології, зосереджені саме на тому, щоб виявити та забезпечити умови, за яких конфлікт відіграє конструктивні функції, попередити чи послабити його руйнівну дію.

Актуальність вивчення труднощів спілкування, зокрема — конфліктів – неодноразово відзначено такими психологами, як Г.О.Балл, І.Д.Бех, О.Ф.Бондаренко, І.П.Булах, Л.В.Долинська, С.Д.Максименко, Л.О.Савенкова, М.В.Савчин, Т.Д.Щербан, Т.С.Яценко та ін. Особливості конфліктів у студентському середовищі знайшли висвітлення у роботах Л.О.Коберник, І.А.Коваль, М.О. Коць, К.М.Лисенко-Гелемб'юк, Л.П. Матяш-Заяц, Н.І.Мащенко, В.І.Юрченко і Л.Г.Подоляк та ін. Проте, ці дослідження не дають повного розуміння явища конфліктності майбутніх педагогів, особливо у питаннях його конструктивної дії.

Враховуючи вищезазначене, нами було виконано психологічне дослідження конфліктності студентів педагогічних спеціальностей.

Об'єкт дослідження: система міжособистісних взаємин студентів.

Предмет дослідження: конфліктність як властивість особистості і як поведінкова характеристика майбутніх педагогів.

Мета роботи: схарактеризувати явище конфліктності майбутніх учителів з погляду його функцій, чинників, складових; розробити й апробувати методику посилення конструктивної дії конфліктності студентів.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення наступних **завдань:**

- розкрити поняття і вікові особливості конфліктності майбутніх учителів;
- з'ясувати значення міжособистісного конфлікту серед студентів для їх особистісного і професійного розвитку;
- виявити особливості та психологічні чинники конфліктної поведінки студентів;
- схарактеризувати конструктивну конфліктність майбутніх учителів;
- розробити і впровадити методику формування конструктивної конфліктності у майбутніх учителів.

У процесі роботи використано **методи** логіко-теоретичного опрацювання літературних джерел і матеріалів дослідження (аналіз, синтез, класифікація, порівняння, узагальнення, систематизація, аргументація, моделювання); емпіричні методи (анкетування, опитування, контент-аналіз, ранжування, оцінка проблемних ситуацій, метод незакінчених речень); методи формування (навчально-просвітницькі – лекційні заняття, круглий стіл; практичні – тренінгово-практичні заняття, дискусія, самостійна робота; консультативні – проведення індивідуальних і групових консультацій); методи статистичної обробки даних (відсоткові співвідношення, середнє

арифметичне, t-тест Стьюдента, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, χ^2 -критерії Пірсона); методи інтерпретації та унаочнення (таблиці, рисунки).

Дослідження було проведено протягом 2010-2020 рр. на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кількість досліджуваних - 701 здобувач вищої освіти галузі знань 01 Освіта, напрямів підготовки 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями).

Структура монографії охоплює вступ, п'ять розділів, післямову, додатки; вміщує 39 таблиць і 5 рисунків.

Представлена робота адресована фахівцям у галузі конфліктології, викладачам, психологам і студентам закладів вищої освіти.

Автор висловлює щиру вдячність студентам – учасникам дослідження – за зацікавлену участь у заходах, колегам по кафедрі психології освіти і по лабораторії педагогіки і психології вищої школи – за неупереджене й конструктивне обговорення дослідницьких матеріалів, рецензентам – за цінні рекомендації щодо вдосконалення змісту і форми; адміністрації університету – за сприятливі для наукового пошуку умови.